

Pomázi Gyöngyi

Magyar–német kisszótár

(Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009. 486 pp.)

Kriston Renáta

A szótárírók számára a szótárírás több dimenzióban jelenthet feladatot: egyrészt törekedni kell a célcsoporthoz igazodó szerkesztési alapelvek konkrét megfogalmazására, másrészt pedig ezek betartására a szótárszerkesztés (pl. a címszavak kiválasztása, a szócikkírás) során. Emellett a szótárírás rendkívüli felelősséggel is jár: a szótárhasználó a szótárat sok esetben követendő mintának tekinti és fel sem merül benne az, hogy az adott szótárban is előfordul(hat)nak hibák. A döntő szempont a „megfelelő” és a „nem megfelelő” színvonalú szótár kiválasztásánál az előforduló hibák kis, illetve nagy aránya lehet – tökéletes szótár ugyanis nem létezik. De kire bízunk a döntést? Melyik szótár „megfelelő” és melyik „nem megfelelő” színvonalú?

Véleményem szerint a szótárhasználók többségétől nem várhatjuk el azt, hogy különbséget tegyen „szótár” és „szótár” között (minőségi szempontból). Számukra a vásárlásnál általában az ár a döntő tényező.

Nehezíti a helyzetet az is, hogy napjainkban rendkívül sok szótár van jelen a piacon és ezek közül kell választani. Itt kapnak szerepet részint a nyelvtanárok, részint a nyelvészek, elsődlegesen maguk a lexikográfusok. Nekik kell fogódzót nyújtani a megfelelő színvonalú szótár kiválasztásánál és ennek egyik eszköze lehet a szótárkritikák készítése.

Kiemelendő még itt a Magyar Tudományos Akadémia Szótári Munkabizottságának a kezdeményezése, amely szakemberek ajánlása alapján minden évben *Kiváló magyar szótár* díjat adományoz különböző kategóriákban. A *Kiváló magyar szótár* verseny célja, hogy a színvonalas magyar szótárakat elismerésben részesítse, és ezzel közvetve támogassa a minőségi magyar szótárkiadást és segítse a vásárlókat a szakszerű szótárak kiválasztásában.

Jelen recenzióban Pomázi Gyöngyi Magyar–német kisszótárán keresztül mutatom be azokat az alapvető hibákat, melyek egy szótárban előfordulhatnak – ezek többsége abból adódik, hogy a fenti kisszótárhoz nem készült kellő alapossggal és megfontoltsággal szerkesztési útmutató. Sajnos ez kihat majd a szótár makro-, mikro- és médiostuktúrájára is. Így mind az általános jellemzőket, mind az egyéb információkat figyelembe véve nem beszélhetünk a szótárszerkesztés alapelveit figyelembe vevő kisszótárról – mondhatni, hogy a szótár inkább ad hoc jelleggel készült. Így – a szerkesztési útmutató feltehető hiánya miatt – az egyes döntési helyzetekben nem tudtak szisztematikusan eljárni (l. annak eldöntésénél, hogy melyik címszó kerül be a szótárba és melyik nem).

Egy szótárkritika elkészítése komplex feladat. A Magyar–német kisszótár Előszavában foglaltakból indulnék ki, abból idézve: „A kisszótár a mai magyar és német köznyelv alapszókincsét, leggyakoribb kifejezéseit tartalmazza. Megtalálhatók benne a hétköznapi nyelvhasználatban előforduló szavak, ugyanakkor szakkifejezéseket, [...] ritkábban használt, választékos vagy rétegnyelvi szavakat is felvettünk a címszavak közé.”

Érezhető az ellentmondás a két célkitűzés között: Ha egy szótárba csupán köznyelvi szavakat kívánunk felvenni címszóként, akkor miért szerepelnek benne szakszavak, illetve választékos kifejezések (l. még alapszókincs)? Ha figyelembe vesszük azt is, hogy jelen esetben kisszótárról van szó, még inkább meglepő a szerző utóbbi kijelentése. Miért van helyük benne szaknyelvi, választékos, ritkábban használt és rétegnyelvi szavaknak?

A szótár típusát tekintve általános, kétnyelvű, aktív kisszótár kezdő és haladó nyelvtanulóknak 12.000 címszóval és 65.000 szótári adattal. Az általános jelleg nem mindig érvényesül, szintén a szerzőt idézve (l. Előszó): „Nagy hangsúlyt kaptak a tágan értelmezett utazással, például az autóvezetéssel és a vásárlással kapcsolatos szavak.” Miért szerepelnek ezek a gyakran szaknyelvi szavak a kisszótárban (l. *tengelykapcsoló*)? Mi teszi ezt indokolttá? Mit jelent az, hogy „tágan értelmezett utazás, például autóvezetés és vásárlás”? Nem igazán érthető az sem, hogyan tud egy kisszótár két olyan célcsoport igényeinek egyszerre megfelelni, mint kezdő és haladó nyelvtanuló: Más szerkesztési elveket és címszóállományt követel egy kezdő nyelvtanulónak és mást egy haladó nyelvtanulónak készülő (kis)szótár. Teljesen mások a használói igények.

A szótárban – a **makrostruktúrát** tekintve – van használati útmutató és rövidítések jegyzéke, bibliográfiát viszont nem tartalmaz. A függelékben a következő adatok szerepelnek: számok, földrajzi nevek, szövetségi tartományok (Németország, Ausztria), kantonok (Svájc) és a legfontosabb rendhagyó igék. Hiányolom a rendhagyó fokozású melléknevek listáját. Ezenfelül kritikai észrevétel a földrajzi nevekhez és a tartományokhoz/kantonokhoz: Miért kell olyan földrajzi neveket felvenni egy kisszótárba, mint *Mandzsúria*, illetve miért nem szerepelnek a tartományok mellett a tartományi fővárosok? Nem túl szerencsés a forrásnyelvnél (vagyis a magyarnál) feltüntetni a *Rajna-vidék-Pfalz* és a *Szász-Anhalt* német tartományok magyar tükörfordításait sem, majd németül megadni az ekvivalenseket (*Rheinland-Pfalz*, *Sachsen-Anhalt*).

Ha a szócikkeket általánosságban jellemezzük, megállapítható, hogy a szótár címszavainak kiválasztása teljesen esetlegesen történt: A szelekció során nem követtek semmiféle szisztémát, gyakorisági lista sem készült (pl. a magyar alapszókincs leggyakoribb szavai). Nem indokolható az sem, miért szerepelnek egy kisszótárban olyan, főként választékos és elavult szavak címszóként mint: *alálás, állhatatos, álmélkodik, ár (szerszám), atlétatrikó, autóbusz-összeköttetés, bensőséges, bajos, behívó, belátó, belep, beszállít, bérmentes (posta), betakarít (mezőg), bíbor, ceruzabél, didereg, elered, érlel, fakad, fogaskerék, gallyaz, gépselyem, hág, indítás, karnis, lehelet, magasles, pörköl, szeszély, szirén, tisztikar, tülekedés, üllő, ürü, vámáru-nyilatkozat, virgács, zsöllye* stb.

Kifejezések, frazeológiai egységek, példamondatok igen kis számmal fordulnak elő. Rendkívül nagy viszont a ritkán használatos igekötős igék aránya (l. *beér, beesik, befogad, begyűjt, behűt, beköszön, elered, elhallatszik, eloszlat, elvezet* stb.).

A címszavak belső elrendezése kapcsán is bizonytalanságok vannak. A törekvés valószínűleg a szigorú ábécérend volt, mely az állandósult szókapcsolatoknál megszakad, lásd *alkalmi munka*, illetve *alkalmi vétel*. Miért előzi meg az *alkalmi* címszónál az *alkalmi vétel* az *alkalmi munkát*? Vagy: Az *iskolai végzettség* miért a *végzettség* címszónál szerepel, nem a szintén lemmatizált *iskolai* címszónál? Ez utóbbinál, megjegyzem, szerencsésebb lett volna a megadott *Schul-* ekvivalens helyett – mely kizárólag összetett szavak alapeleme, önállóan nem fordul elő – egy példa vagy kollokáció szerepeltetése (l. *iskolai végzettség – der Schulabschluss*).

A kisszótár **mikrostruktúráját** vizsgálva a szócikkek szerkezete rendkívül egyszerű, a legtöbb esetben egy jelentés fordul csak elő. Több jelentés megadásánál a jelentéseket glossza, illetve vonzat választja el egymástól, avagy mindkettő szerepel egy szócikken belül (l. *álló*).

Ami még általánosságban feltűnő, az a glosszák egyenetlensége. Egy címszón belül gyakorta eltérő a glosszák szófaja és szerkezete (l. *hajt, álló, átad, átesik*). Zavaró, hogy

tipográfiaiailag nem különül el a glossza és a kiejtési adat (l. *gördeszka, gőzös*). Némely esetben, főként egy jelentés feltüntetésénél teljesen felesleges a glossza megadása, l. *gyakorlati, hajóút* stb.

Nem tisztázott az ún. territoriális változatok szerepeltetése sem, a *nyugdíj* címszónál a *Pension* van megadva mint osztrák megfelelő (l. még *büfé, idei*), az *autópálya-matrica* címszónál viszont nincs ott az osztrák *Maut* ekvivalens. Most nem térnék ki külön-külön minden megadott ekvivalens helyességére, csupán a fent említetteket tisztáznám: *die Pension* Németországban is használatos, főként a köztisztviselők nyugdíjára (l. Duden), illetve az *autópálya-matrica* inkább *die Vignette* (l. Duden), mint *die Autobahnvignette*.

Teljesen feleslegesnek tartom az ikes igék megjelölését a magyar címszavaknál, tekintettel arra, hogy a szótár célközönségét a magyar anyanyelvű használók alkotják, amit a szerkesztő külön ki is emel az előszóban. Számukra ez nem jelent semmiféle plusz információt, hiszen tudatában vannak az ikes igék ragozásának - vagyis német nyelvi szempontból nincs semmi funkciója az ikes igék megjelölésének.

Szófajok kizárólag a homonimáknál szerepelnek, melyet nem tartok helyesnek. Előfordul, hogy nem egyezik a magyar címszó és a megadott német ekvivalens szófaja azonos alakú, illetve többjelentésű szavaknál (l. *kár, versenyez*). Megjegyzem, hogy a *kár* címszó esetében ezt a szerkesztő is felismerte és szakítva a szerkesztési elvekkel, mégis megjelölte a szófajt.

A vonzatok megadása rendkívül esetleges, van, hogy szerepel a magyar vonzat a címszónál, az ekvivalensek egyikénél-másikánál viszont nem (l. *áltat, alulmarad, csodálkozik*). Az *áltat* esetében ugyanakkor a megadott ekvivalensek nem is helyesek, *áltat* dt. *hinhalten, vorgaukeln*.

A megadott ekvivalenseknél a kiejtés megadása nem követi a fonetikai szabályokat, sok esetben nevetség tárgya is lehet (l. *Hi-Fi [hájfi]*, *Annonce [anősze]*, *Eishockey [-hoki]stb.*)

Állandósult szókapcsolatokkal elvértve találkozunk, főként azok fordulnak elő kis számmal, melyeket a köznyelvben használunk, pl. *fogat mos, huzat van*, helyette olyanok szerepelnek mint pl. *fog¹-nál kézen fog*. Mint a fentiekben utaltam rá, a célnyelvi ekvivalensek több esetben nem felelnek meg a forrásnyelvi címszavaknak.

Az utalásokat tekintve (l. **mediostruktúra**) szintén nem fedezhető fel rendszeresség: pl. az *elveszt* címszóból utal az *elveszít*-re, mely közvetlenül az *elveszt* felett szerepel (l. ehhez még: *beteljesül, beteljesedik*). Nem követi a kisszótár a *Magyar értelmező kéziszótár* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003) utalási rendszerét sem, ahol fordítva jelenik meg az előbbi „utalás”: az *elveszít* címszó utal az *elveszt* címszóra.

A kisszótár külső jegyeit tekintve kemény táblás, A5-ös méretű, egy kézben jól elfér, vagyis a szótárhasználók számára mindenképpen ideális. A külső borítón viszont hiányolom a két nyelvpár (magyar–német) között a nagykötetjelet, ez a belső borítón már helyesen szerepel. Képek, ábrák, rajzok nincsenek a kisszótárban.

A fenti kritikai észrevételek jól tükrözik, hogy a kisszótár nem felel meg alapvetően a használói igényeknek. Egyéb „apró” hibákra még nem utaltam, mint a német ekvivalensek névelőinek hiánya pl. *verés* címszónál, mert ezek egyszerűen kiküszöbölhetőek (javított kiadással). Ami viszont aggasztó, az a helytelenül megadott ekvivalensek nagy száma, illetve a szerkesztési elvek hiánya. A kisszótárat – egy megfelelő szerkesztési útmutató kidolgozását követően – mielőbbi átdolgozásra javaslom.